

Бранко Златковић*

ORCID 0000-0002-1532-0854

Институт за књижевност и уметност

Београд

ВОЖД КАРАЂОРЂЕ ПЕТРОВИЋ – СНОВИ, ПРОРОЧАНСТВА И ИЗМЕЊЕНА СТАЊА СВЕСТИ

Апстракт: У раду се систематизују и анализирају мотиви снова, пророчанстава и измењених стања свести у усменим и писаним фрагментима о вожду Карађорђу Петровићу. Ови мотиви посматрају се и тумаче особито у контексту развијања његове епске и митске биографије. За Вождово рођење везују се мотиви предсказујућих снова и пророчанстава. Фантазмагорични сан и вишње поруке осоколиле су и предодредили Ђорђа Петровића и да се стави на чело српском народу у борби за ослобођење. У традицији је посведочено да је Вожд и лично био далековид и прозорљив. Коначно, снови и пророчанства најављивали су и његову смрт, а бројна су и приповедања о казнама које сустижу учеснике и помагаче издаје и убиства Вожда Карађорђа Петровића.

Кључне речи: Карађорђе Петровић, Први српски устанак, снови, пророчанства, митска биографија, епска биографија

Многи народи рођења својих великих људи обавијају у неку тајност, придајући им чудновата, света и митска знамења. Веома често се јавља тема пророчког сна који предсказује и најављује рођење знаменитих људи – оснивача династија, држава, градова, религија. Овакве приче сличне су чак и међу другачијим и удаљеним народима (Rank 2007: 7).

* branzlat@gmail.com

На пример, о Киру Великом, оснивачу персијске државе из 5. века п. н. е., Херодот је опширно писао у својој *Историји*. Киров деда, медијски краљ Астијаг, снивао је да је из крила његове кћерке Мандане „израсла винова лоза и како је та лоза обухватила целу Азију“. Жреци су сан протумачили кобно – да ће га унук свргнути са престола. Астијаг је све предузео како би то осујетио, наредио је да се дете убије, али је оно стицајем необичних околности преживело и на крају је, ипак, Кир деду свргао и наследио (Херодот 1980: 58–71).

Баш када је македонски краљ Филип II спремао напад на Персију, његова смрт и рођење наследника предсказани су сном. У најпопуларнијем штиву у Србији средњег века, у *Роману о Александру Великом*, рођење култног грчког античког краља (3. век п. н. е.) такође се злокобно најављује у сну његовог оца краља Филипа II Македонског (Маринковић (ур.) 1968: 73–74).

Пророчки снови најављују и рођење Исуса Христа. Према јеванђелисти Луки Марија је о светом зачећу дознала од гласника анђела Гаврила (1, 26–38), а према *Јеванђељу њо Мајџеју* о рођењу Исуса Христа анђео не обавештава Марију, него Јосифа, тако што му се јавља у сну, уверавајући га да је дете које је зачето у Маријиној утроби од Духа светог и да се тиме извршава старо пророчанство (1, 20–25).

Према Његошевем *Горском вијенцу*, сан је „окрунио Османа“ (1288–1326), оснивача Турског царства. Турци о њему причају да је уснио да је из недара силнога шеика Елебадије, чију кћер он „љубљаше“, месец поскочио, па се спустио у његова недра.

Из њега израсте тада дуб у чијој сјени бијаше цијели свијет. Шеик протумачи овако сан: да ће се његова и Османова кућа здружити и да ће овладати цијелим свијетом – те му даде кћер за жену и иначе поможе да утврди власт (Петровић 2016: 24, 122).

Рођење великог војсковође и противника ширењу Турака на Балкан такође најављује пророчки сан. Војислава, мати Ђорђа

Скендера бег Кастриотића, познатијег као Скендербег (15. век), снила је: „Da je ljuta zmaја porodila, / Krila su mu Epir pokrivala, / K Carigradu glava dopirala, / Koja žive Turke proždiraše. / Kada li se od sna probudila“ – казивала је сан супругу Ивану Кастриотићу, који је био кнез Епира. Он је протумачио да ће родити „golema јунака, / Kojino će caru dodijati. / Što li krilim' Epir pokrivaše, / To će branit' sve kraljevstvo naše“ (Kačić-Miošić 1862: 119).

Слично је учинио и српски народ са рођењем Карађорђевићем, обукавши га у свете митске приче, јер је Ђорђе Петровић, као вожд Првог српског устанка, после 415 година ослободио Србију од турског ропства и обновио је српску државу.

Шумадинци су већ за Карађорђевог живота стварали мит о Вожду. Још за време Првог српског устанка кружила је прича да се „при рођењу Карађорђевог појавила некаква силна светлост на небу, затим да је он имао крила под пазухом и месец на плећима итд.“ (Вукићевић 1986: 22). У наративним примерима из Шумадије често се бележи појава Турчина при Вождовом рођењу и стилизује се у више варијаната његов предсказујући сан. Јанићије Ђурић вели да се, пошто се Карађорђе родио у Вишевцу, исту ноћ „случио“ један Турчин на конаку код Петра, Карађорђевог оца, и у тренутку када је Марица донела на свет Ђорђа, Турчин је уснио страشان сан. Уплашен, утрчао је у кућу, а Марица је Ђорђа већ окупала и повила. Турчин рекне:

Вала, млада, тај твој син биће велики јунак и велики човек. Ја сам у онај час када се он родио у великом страху био и тек што ме шћаше један лав растргнути, ја чујем плач детета. Обузет страхо скочим иза сна, видим неку велику светлост напољу, мишља да је свануло и сунце огрејало, но кад искочи напоље, нити је свануло ни сунце огрејало, но угледам једну светлу велику дугу преко неба од запада југа на исток пружену. Вала твој син мора велики човек бити и са многим милетом – народом – заповедати (Ђурић 1980: 6–7).

Ово предање, међутим, први је забележио у стиховима Сима Милутиновић Сарајлија у својој *Србијанци* (1826). Уз песму, која пева о рођењу Карађорђевој и о неким цртама Вождове нарави, Милутиновић је напоменуо: „Ово су ми о Карађорђу све расказивали Шумадинци, што би обично тада при Совјету стражу чували, а особито и најчистије неки стари Тополац; у оно сам вријеме ја писарем ту био“ (Милутиновић 1993: 125–141, 581; в. и: Вукићевић 1986: 22, 331–333).

Друга забележена шумадијска предања не помињу сан, али су бројна казивања о Карађорђевој рођењу којем је присуствовао Турчин, а који је и предсказао будућу дететову мисију. Петар Јокић збори да му је мати Карађорђева приповедала да је „видила чим је дете на земљу пало месец међу плећима детињим да сија, а то је и Турчин видио зато јој је реко: ’Марица, ти ниси родила сина него господара’. Потом извади 20 пара и дете дарује“ (Јокић 1980: 151). Осим архаичног обичаја, а својеврсног одјека древног мита о Антеју – да новорођенче падне на земљу од које, верује се, добија снагу – у предањима о Карађорђевој рођењу обавезно је присутна месечева светлост, што иде у прилог тези да су митови најпре били лунарног, а тек потом соларног карактера. Слично сведочи и други пример са простора Санџака, који потиче од Часлава Глинтића из Кушића, а према приповедању Миливоја Ранђића, који је био писар у пуку за време Првог светског рата:

Карађорђе је рођен у Сјеници. Причали су ми да је један Турчин, који је био комшија дошао и кад га је вид’о открио га, и глед’о, и каже: „Знате шта, ово ће да постане јунак и велики трговац, али ја ћу да вам саветујем да ви бежите за Србију, да спасете ово дете“. И они су отишли, населили се у Тополу (Златковић (ур.) 2006: 11).

Предање забележено на Косову такође бележи да је Карађорђев завичај Санџак (Рашка област) и садржи развијен пророчки сан Карађорђеве мајке о његовом рођењу и о његовој

будућој мисији ослободиоца и обновитеља српске државности. Прича је допуњена и гонетањима Турака о злокобној алегоричној семантици сна.

Када су Карађорђеви родитељи бежали од турског зулума са свога огњишта, занђили су у селу Жабрњи у новопазарском санџаку (Рашка област), у кући једног Турчина, Алије.

Мајка Карађорђева била је тада бременита њиме. Те ноћи у кући Алијиној, сања она као да јој из средине трбуха израсло огромно орахово дрво, препуно плода, а гранама својим закрилило сву широку земљу докле се год могло догледати. Мати се преплаши од тога сна и пробуди, и више до зоре није могла тренути.

У јутру дође јој Хануми, жена Алијина, на разговор и да је, по обичају пита како је спавала, што би се могло тумачити, на добро и њој и кући којој је гошћа. Мати Карађорђева рече јој:

„Спавала сам добро, само ме о поноћи један чудан сан разбуди и забрину много, те до зоре не тренух више“.

Хануми, знајући да њен Алија уме тумачити снове и много верује у њихова предсказања, навали на гошћу да јој исприча сан свој, што ова најзад и учини. Задивљена овим сном, Хануми брже боље отрчи свом мужу и преприча му све што им је ђаурка гошћа сневала. Још се више задиви Алија. Саслушавши Ханумино причање он се дубоко замисли и дуго ћуташе непомичан.

Од једном скочи на ноге, скиде са зида кремењак пиштољ и узне га пунити оштрим, сеченим оловом.

„Шта ти је, човече?“ преплашено га упита Хануми. Алија је свеједнако ћутао и још журније настављао пуњење и набијање пиштоља.

„Шта је, говори, Алаха ти?!“ Цикну Туркиња.

„Зло!“ Одговори мрко Алија.

„Какво зло, говори!“ Преклињала га жена.

„Зло по све нас, Турке. Зло значи овај сан што га је уснила ђаурка у турској кући. Слушај: Орах израстао из утробе њене, значи: родити сина великог јунака који ће усред Србадије чуда починити. Орах тако велики и гранат да је засенио сву земљу и у дужину и у

ширину, значи: њен син ће се узвисити и завладаће свом ђаурском, српском земљом. Орах препун плода, значи: ђаурима берићет – а то је нама пропаст. Пропашћемо сви ми Турци, пропашће царство наше од Дунава до Црнога Мора докле год има ђаурског милета под нама. Да бих спречио ту несрећу, једини је спас: да се убије та ђаурка и син њен“.

У наставку се збори о довиљивости и жртви Туркиње да заштити Марицу, њеног мужа и новорођенче. „Хануми је, по уверавању чича Манојла, била наше крви, од мајке Српкиње. То ју је, вели он, и ’гонила крв’ те је спасла своју гошћу – а Српству ослободиоца“ (Златковић 2008: 6–7; 2018: 242–243).¹

Карађорђево долазак на свет са мисијом спаситеља, која му је Божјим провиђењем додељена, најавило је и месијанско пророчанство старца Стања Шћекића из Васојевића, који га је назвао „Царем у опанцима“ (Милићевић 1894: 83–84; Златковић 2007: 59).

У епици и прозним примерима стилизују се теме о Карађорђу као спавачу пре Устанка, у току устаничких припрема, за време трајања Устанка, као и непосредно уочи његове трагичне погибије. Најразвијенија је приповедна епизода која христијанизованом симболиком тенденциозно доприноси процесима формирања Вождовог култа. Према казивању Карађорђевог секретара, Јанићија Ђурића, фантазмагорични сан и вишње поруке осоколиле су и предодредиле Ђорђа Петровића да се стави на чело српском народу у борби за ослобођење. Док је још, као дечак, био свињски пастир у селу Загорици,

овладан сном крепко заспи, гди му се у сну међу горама јавише два сјајностију велика лица и чудесна, од који су се осветила сва она околина оније гора и која су била чудесне сјајности и красоте и

¹ Слично предање је објавио и Андрија Лубурић; опширније в. у: Андрејић 2012: 15–48.

која оком није се могло довољно нагледати, њега у том сну обузме га велики страх и трепет у серду његовом. У том сну опази и види Светог Краља Студеничкога и с њим Светог Архангела Гаврила, који је благовестио светој Богородици тајну божествену, у којем истом магновенију у којем сердце и душа његова тресла му се од страха гледајући око себе шта ће видети, но не види – ишчезну она два лица – никога око себе, кад ал' чује умиљате и благе речи: „Чуј и крабри се, јуначе, с нама је Бог! Беде и туге доста је било, а ти ако имаш тврду надежду на Бога, победићеш врага, а краброст може бити с вољом божијом содружена. Данашњи дан одсудиће и укрепити мишицу твоју и дух твој, и упутиће те куд треба ити да тражиш гди су остатци светиња ваши сербски. И тражићеш там' помоћи и спасенија под благочестивим скиптром, који верују распјатије Крстово. Освести се од сна!“ Кад потом, не видећи она два света лица, и тако јоште се сердце и чувства његова нису повратила од страха, али кад погледа у поље, чује глас, рику свиња и лавез трова и види где прогоне његове свиње.

У продужетку казивања, устанички мемоариста сведочио је о иницијацијском Карађорђевоу јунаштву, када је, спасавајући свиње, извршио прво убиство Турчина (Ђурић 1980: 7–8).

У устаничким припремама био је неуморан. Вишњићева песма поручује: „Тко ће љута змаја преварити? / Тко ли њега спаваћива наћи?“ (Карацић 1986: 117). Слично се тврди и у прози. Поверљиви Карађорђеу сарадник Гаја Пантелић подсмева се турској акцији: „Е Турци с кола зеца хватају“ (Пантелић 1980: 124), што представља варијацију пословице о зецу који је у шуми, а није на ражњу (Карацић 1965: 114). Прокрстарио је Шумадијом уздуж и попречно, углавио договоре са знатнијим домаћинима, трговцима и хајдуцима и врбовао многе људе за Устанак. До зуба наоружан, кретао се опрезно и налазио је починак на скривеним местима. Између осталих прича, према казивању Симе Банковића из села Кусатка, годину дана пред Устанак Карађорђе је после проспавање

ноћи у једном свињцу дошао на реку Кубршницу да се умије и отресе од бува (Арсенијевић 1898: 64). Током Првог српског устанка Карађорђе се приказује као побожан. Јутро је отпочињао молитвом и чашицом ракије, пева епска песма (Караџић 1986: 117). Када се налазио у војним логорима, за молитву се будио пре свих, раније и од четног свештеника. У Сјеници, уочи боја са Нуман-пашом, Карађорђе је мало проспавео, те „устане, умије се и стане будити архимандрита благовештенског Григорија, на овом не буде мило, ал’ кад Карађорђе навали, он устане и стане се спремати на јутрењу молитву“. Саопштио је сан који је игуман тумачио (Ковачевић (ур.) 1949: 151).

Слика митског Вожда подупире се и његовим наднаравним својствима и у вези са вербализацијом необичних појава. Једном је Карађорђе орао, па се узјогунео један во. Изашао је из бразде, једанпут, двапут, трипут. „Карађорђе ти се дрну, извади кубуру и уби вола, говорећи: ’Којекуда, нећеш ти мене, по души га, водити‘. Вола је искошкао из јарма и ту га је, у бразди, закопао. На том месту је доцније никао јасен. Према завичајном предању, под јасеном се „предвиђало“, а мештани села Липовца распредали су многе приче о мистичном дрвету (Коларевић 2016: 87).

Приповеда се и да је Вожд и лично био далековид и прозорљив. Памти се његово пародично и поспрдно пророчанство које је у духу устаничке поетике, у којој се улога противника променила у односу на класичну епску етику. У њој се противник више не уздиже и не хвали, већ се ружи и омаловажава (Златковић 2007: 105). Карађорђе се у разговору са Гајом Пантелићем пет година уочи буне замислио и рекао:

„Мили Боже, шта се чини на Дичини (иза Рудника)! Погинуо Рустем-ага и Мустав-ага, па пали гаврани по њима, па кљуц за к...ц – тврдац! па за дупе – мекац!“ И тако је много пута после говорио. Прође два три дана, па опет тако говори, и једнако реч две, па тако. И на том месту у Дичини на дан пред падеж Рудника

[1804] погубише Џавић Алил-ага, ужички муселим, и до двадесет Турака (Пантелић 1980: 111).

Сава Петровић, архимандрит манастира Свети Роман (код Ражња), приписује Вожду прорицање изградње цркве у Тешици крај Алексинца. О томе је архимандрит записао: „Те су речи из свјати уста исходили. Заиста, као што данас сведочим, имао је вожд у себи пророчештво: што је прорека све се совршило као свети пророци прва времена“. Црква Тешићка, посвећена Успенију Свете Богородице, подигнута је 1838. године (Златковић 2007: 59).

Осим тога, неки наративи истичу да је био и благородан. Наиме, приповеда се да је био особито вешт пчелар. Кошницу коју би он истресао, сведочили су савременици, следеће године дала би ванредно и обилно меда. Док су Карађорђе и Грк Наум Крнар на скровитом трлу Драгића Војкића очекивали повратак Вујице Вулићевића 1817. године, делили су се и медом из Драгићевих кошница. Исидор Стојановић о томе пише:

„Нисам већ четир’ године јео меда, би ли ми могао дати мало?“, питао је Карађорђе. „С драге воље“, одговорио је Драгић. Зађу обојица да виде кошнице. „Ајде ову ћемо истрести“, рече Карађорђе, „па добро памти колико ће ти дати на јесен“. – „Дала му је“, вели Драгић, „15 ока меда“ (Стојановић 1999: 50).

Једна стара ока износи 1,28 килограма – према томе – било је преко деветнаест килограма меда (Влајинац 1974).

Када су се последњих година Устанка објављивали пророци и врачаре, најављујући пропаст, Карађорђе је сузбијање ове појаве поверио зету. Антоније Пљакић је задатак извршавао савесно и бездушно (Златковић 2007: 159). Извори веле да је судбоносна 1813. године београдски митрополит Леонтије Ламбровић посредством својих фанариотских агената, али и лично, ширио лажне

вести како је „Кара-Ђорђе болујући у Тополи умро. Да Светог Краља Кивот шкрипи; и то да је знак, да Србија ове године мора пропасти“ (Ненадовић 1883: 298). Проклетство косовске издаје, које је поново оживело у српском народу, објавио је Турчин, стар сто двадесет пет година: „Не можете се одржати зашто вам се родио Вук Бранковић. Цару се подватио да ће истребити кукољ из пшенице. Издати сте“ (Пантелић 1980: 104–105). Преноси се и да су Турци из Босне пред пропаст викали Србима преко Дрине: „Предајте се, родио вам се опет Вук Бранковић да вас изда, опет сте изгубили царство“ (Златковић 2007: 132).

Сломом Првог српског устанка и повратком турске војске Вожд се обрео у емиграцији. Ковао је планове за повратак. Међутим, околности су се драстично промениле. Вожд није био добродошао. Његово планирано убиство у Србији било је општепозната „тајна“. Приповеда се да је и сам Вожд слутио и предсказивао сопствену смрт. Једна усмена прича, коју је романсирано интерпретирао Пера Тодоровић, памти Карађорђеове речи на растанку у Хотину: „Јело, жено моја! Ја одлазим и бог свети зна, да ли ћемо се икад више видети. Сва је прилика да нећемо – тако ми се нешто слути“. Према томе, биће да је реч о свесном, митском саможртвовању, јер Вожд није могао себи да опрости бекство из устаничке Србије. Анегдоте сведоче да се одмах по приспећу у сремски манастир Фенек покајао, јадао и плакао (Златковић 2014: 159).

Вождову смрт најављивала су и пророчанства. Памти се да се стотридесетогодишња видарица Јана разболела од сазнања да кнез Милош убија сународнике, па је лежала у својој кућици у Савамалој у Београду и у бунилу изрицала пророчке речи: „Ова година носи у својим недринама један страшан злочин. Неће проћи ни неколико месеци, а десиће се најстрашније оцеубиство под сунцем – рођена деца скочиће и одрубите главу остарелом родитељу своме“ (Исто: 153–154). Вожду се приписује да је непосредно пред смрт уснио митски сан. Ђорђе се наслонио о храст и стојећи је заспао. О томе је сведочио Драгић Војкић:

Но ја сам испрва мислио да му је што позлило, јербо је држао очи отворене да ме је стра било њега гледати. Видећи где сам се ја узверао, рече ми онај момак Наум: „Уклони се ти Драгићу, он спава“. Ја се онда уклоним, кад малочас тргне се господар и рече: „Еј, што усни децо, за Бога! Камо, што то не долази Вујица?“ (Стојановић 1999: 51).

Детаљ о сну, забележен у изворима, Пера Тодоровић је у роману *Смрти Карађорђева* развио у пространу епизоду Вождовог алегоричног сновиђења које симболичким сликама најављује убиство и Вождову смрт (Златковић 2014: 165).

Постоји и запис о суочавању кнегиње Љубице Обреновић, жене Милошеве, са одрубљеном кумовљевом главом. Видевши главу, она је закукала и пророковала је: „Куку, Милошу, ова ће крв на нашу децу пасти“. Затим је главу опрала вином и предала ћурчији који је одрао кожу и напунио је памуком. Вождова глава је послата у Цариград, а обезглављено тело сахрањено је у селу Радовању (Златковић 2008: 334–336).

Одмах по Карађорђевој мучком убиству његов култ, праћен необичним и натприродним појавама, почео је интензивно да се развија. Тврди се да је Милоша почела да гризе савест. Ноћу се будио „и у дрхтавици рикао као во“. Искрсавала му је одсечена кумовска глава. Једном му се у сну као на јави приказао Вожд, проклињући га да се неће смирити уколико га не упова у тополској цркви. Престрављени Милош јадао се Љубици, која је преузела извршење премештања Карађорђевог тела. Љубица се поверила Ранку Матејићу из Тополе да јој је Милош испричао како му се у сну јавио Карађорђе и да се она заузела да сахрани Карађорђево тело у цркви у Тополи. Љубица је пронашла сељака Милосава Н. из села Грбица у Крагујевачкој нахији, који је са Драгићем Војкићем у највећој тајности ископао Карађорђево тело, које није ни почело трнути. Отесали су прост сандук који су, покривен сеном, довели на воловским колима с телом у Крагујевац. Ту

је Љубица рекла своме момку Марку Јагњилцу да га смести у подрум свог дома у сандук који је претходно већ био припремио Ранко Матејић. Пошто је сандук био „кратак од једног фата као за обичне људе“, Јагњилац је узео секиру, те му је обе ноге испод колена у цевима пребио, па га је у сандуку згњечео и положио. Сутрадан је, према причању Ранка Матејића, Марко Јагњилац полудео и везана су га кући у Јагњило из Крагујевца одвели, где је ускоро умро.² Ранко је у Љубичином подруму упалио Вожду свећу, а сутра пред задушнице (1819. године) пренесе га у Тополу и сахрани у цркви, у гробницу пред дверима коју је Карађорђе „сам себи озидао за живота“. Тополски свештеник Јован га је опојао, а Ранко је ставио преко гроба ћилим. За то време Милош је био у Пожаревцу и, када се вратио, Љубица му је све по реду испричала и рекла где је сахрањен, но Милошу није било право што се гроб налази пред црквеним дверима. Дошавши једном у тополску цркву да се Богу моли, Милош се разљутио када је видео да се на гробу окупљају и лече људи. Због тога је наредио да се трећи пут измести Вождово тело и да се сахрани у дну цркве, где су поставили плочу од црвеног мермера чији натпис поручује како су Турци дошли главе Карађорђу. Ранко Матејић и поп Јован тада су посведочили да је Вождово тело читаво као у жива човека и да није заударало. Својим га је рукама опипавао Ранко Матејић. При трећој Вождовој сахрани опело је вршио владика Мелентије Павловић. После погребa, каже се „да је се од једанпут ведро небо натуштило, необични громови пуцали, град, киша, и олуја била, као да тела земља да пропадне. А причају и то да је после тога Тополу 6 година град-гуча узаман туко!“ Зловољном и уплашеном Милошу за време ручка са владиком татарин је донео писмо с вешћу да су му се оба сина разболела и добила фрас. Милош се

² Други извор помиње да је у догађајима премештања Карађорђевих земних остатака из Радовања у Тополу учествовао Танаско Ђиласовић на кога је због тога пало проклетство те му је одумрла лоза, оставши на женском потомству (Коларевић 2016: 237–238).

онда стао кајати што је скрнавио Вождов гроб. Да би га утешио, владика Мелентије га је охрабривао речима да је Вождово тело као у свих других „мрцина“. Прича се да је дотле владика био добар и поштован, но после тога се одмах пропије и са женом заједно проневаљали и од сваког презрен буде. Када је Љубица сазнала да је Милош поново сахранио Карађорђа, отишла је у Тополу и тамо је излечила оба сина, преноћивши са њима уз молитву на Карађорђевом гробу. Отада се увек на гробу читала молитва и увек је бивши у Тополи палила свећу на гробу. Када су се деца здрава у Крагујевац вратила, Милош је онда сва приграбљена Карађорђева имања предао на обрађивање тополским сељацима, под условом да они то сачувају Карађорђевој породици, како је потом и било по изгнању Милошевом из Србије 1839. године (опширније в. у: Златковић 2008: 335–337).

Језивом смрћу, или пак мукотрпном болешћу, помрачењем свести, бивају мучени и кажњени и учесници и помагачи издаје и убиства Вожда Карађорђа Петровића. Непосредан извршилац Вождовог убиства био је Никола Новаковић из левачког села Опарића. Вели се да је по убиству Вожда Никола полудео и више времена у лудилу провео. Једном је тако махнит упао у реку Расину. Вода га је однела до воденичног точка који га је самлео. Такође се казује да му се и син разболео, у ранама се распадао и потом умро, а шеснаестогодишња кћерка је полудела баш онога дана када јој је отац убио Вожда. До краја живота по читаву је ноћ кукала на опарићком гробљу. Кућа се њихова затрла, кажу да су врата те куће затворена глоговим колцем (Ненадовић 1883: 453, 459–460, 473).

Много се приповедало и домишљало и о судбини Вујице Вулићевића, непосредног организатора убиства. Вујица се вратио у родну Азању, живећи у крајњој беди. Последње године живота провео је у селу Грчац, у оскудици и самотно, остављен од рода. Затим се разболео, три године је боловао, у отвореним ранама се мучио. Носили су га по црквама и манастирима, тражећи од

народа опрост за убиство. Умро је 1828. године. Прича се да га је отровао побратим Гитарих из Селевца. Сахрањен је у темељу кусадачке цркве. Затрло му се најзад и семе (Стојановић 1999: 45; Ненадовић 1883: 473–477; Милићевић 1876: 151–153; 1888: 72–75; 2002: 82–84; Баталака 1898: 304; Ивић 1935, 1–10; Љушић 2005: 446–469).

Према народним веровањима сваком човеку је при рођењу опредељена судбина (Љубинковић 2014: 128–129). Тако је у традицији забележен велики број предсказања топчидерске катастрофе која су тумачена у контексту проклетства и казне кнеза Милоша Обреновића за почињено издајство и кумоубиство војда Карађорђа (Златковић 2008: 333–338). Према казивању тетке Пеле једна врачара у Крагујевцу је, када се родио Михаило 1823, прорекла да дете неће срећно да прође: „Млада још протераше из земље, ожени се и растави се са женом, па богзна шта ће још од њега бити“ (Поповић 1950: 190, 394). Вели се да је и сам кнез Милош прорицао сину рђав крај. Према његовом мишљењу ко хоће да се брани од хајдука, мора и сам бити хајдук – а Михаило није био хајдук нимало (Јовановић 1990: 504). Када је о предаји градова ишао султану да се захвали Михаилу, при повратку из Цариграда, и један бојар је предсказао да ће бити убијен када се врати у Србију. Када је бацио карте и видео шта стоји, он се променио у лицу и хтео је да „забашури“, а и није Кнезу на његово прво питање хтео право стање ствари да каже, него је само рекао да ће бити неке „гунгуле“, а после је осталима саопштио не само да ће бити гунгуле него му стоји да ће погинути. Као што је и увек до тада на слична упозорења одговарао, кнез Михаило је и овом приликом рекао: „Само да ја дођем међ мој народ – ја се ничега не бојим: нема оног Србина који ће на мене руку дићи“ (Поповић 1950: 395). И уочи саме погибелји бацане су карте, скупљане и опет ређане, и по неколико пута, да је напослетку она особа пред којом су карте бачене узвикнула: „Ког врага растураш и опет купиш и растураш те карте, а ништа не кажеш!“ – „А како ћу ти

казати кад ти мислиш да буде добро, а оно све вам зло испада: пропаст, смрт испада вам, те не могу сазнати ко ће жив остати у овој гунгули“ (Исто: 394)³.

Ослобођен тела, Карађорђево дух појављује се сопственим крвницима као осветник у сну, али и на јави у улози заштитника сопствене задужбине. У позније доба, у току познате Тополске буне 1877. године, када је српским експлозивима (за време владе кнеза Милана Обреновића) био разорен читав Карађорђево град, црква је сачувана, како традиција преноси, захваљујући посве необичним околностима. Наиме, док се пуковник Милутин Јовановић домишљао како да охрабри богобојажљиве војнике да са земљом сравне и преосталу Карађореву цркву, у глуво доба ноћи стражари око цркве „на једанпут опазе неко појављење, које је изгледало као грдан велики човек без главе, замотано као у бело платно, које се као сењка појављивало час овде час онде и летило око цркве“. Стражари су се престравили од те утваре, па су о томе известили и пуковника који се у то потом и лично уверио. Био је принуђен да о необичним збивањима извести и српску Владу, која је онда одустала од наума и тако је читав остала Карађорђева црква у Тополи (Ненадовић 1883: XLIV–XLV).

У контексту стања измењених свести постоји читав корпус наратива о изливима Карађорђевог беса, али и о конзумацији алкохолних напитака када је постајао неурачуљив, опак, али и аутодеструктиван. Када би кога убио знао је узвикнути клетву: „Бог убио онога ко је почео свађу“ (Ранке 1864: 108; Златковић 2007: 96).

³ На основу усмених казивања која су била распрострањена Пера Тодоровић је у роману *Смрти Карађорђевог* адаптирао пророштво о трагичаној погибији Милошевог сина, кнеза Михаила Обреновића: „Усред најлепших нада, наједном ће из мрака изнићи злочини и с крунисане главе спашће сјајна круна и разбојнички ножеви искомадаће младо тело племенита Србина и велика владоца, а зао дух српски из таме ће се подругљиво и злурадо кикотати, а с висине чуће се звуци: ”То је освета за грешно оцеубиство!““ (Златковић 2014: 153–154).

Мит о Карађорђу настајао је рано, већ за његова живота, а употпуњиван је, поглавито, током пола века након његове смрти. Међутим, занимљива је подударност и сагласност између Карађорђевог историјског и митског лика,⁴ односно, интересантно је како реалистичност и историјска посведоченост многих исприповеданих догађаја и појава дају митским слојевима анегдотски карактер. Такође, занимљив је начин на који се ови елементи прожимају и допуњују, заједно учествујући како у изградњи тако и у разградњи Карађорђевог култа. Да нема равнотеже ових слојева многе би појединости из Вождовог живота биле потпуно немотивисане и неоправдане. Међутим, када се активира митски модел, онда Карађорђеове гневне и сурове поступке (оцеубиство, братоубиство, кажњавање мајке) мотивише тежња ка хармонизацији света, јер је таквим јунацима својствено да особено делају и необично се понашају.

Извори

- Арсенијевић, Лазар Баталака. *Историја српској устјанка I*. Београд: Штампано у Штампарији Краљевине Србије, 1898.
- Библија или Свејо љисмо Сјароја и Новоја завейја*. Прев. Ђ. Даничић, В. С. Караџић. Београд: Британско и инострано библијско друштво, 1991.
- Влајинац, Милан. *Речник наших сјарих мера у љоку векова*. Св. 4. Ур. М. Беговић, С. Ђирковић. Београд: САНУ, 1974.
- Вукићевић, Миленко. *Карађорђе*. Књига прва. Београд: ИРО „Слобода“, 1986.
- Ђурић, Јанићије. „Копија историје сербске“. У: Д. Самарџић (ур.). *Казивања о Српском устјанку 1804*. Београд: СКЗ, 1980, 2–68.

⁴ У вези са историјским јунацима у политичким митовима, Раул Жирарде је истакао како „није могуће повући мање-више прецизну границу између митског и легендарног, те историјског и чињеничног“ (2000: 80); в. и Антонијевић 2003: 105–118.

- Златковић, Бранко (ур.). „Предања из Кушића“. 1804, часопис *Задужбинској друштва* „Први српски устанак“, II/2 (2006): 11–12.
- Златковић, Бранко (ур.). „Рођење Карађорђево“. 1804, часопис *Задужбинској друштва* „Први српски устанак“, IV/7 (2008): 6–7.
- Ивић, Алекса. „Смрт Карађорђа“. *Летопис Мајнице српске*, XIX/344/1 (1935): 1–10.
- Јокић, Петар. „Причања Петра Јокића о Српском устанку“. У: Д. Самарџић (ур.). *Казивања о Српском устанку 1804*. Београд: СКЗ, 1980, 150–263.
- Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пословице. Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. 9. Ур. М. Панџић. Београд: Просвета, 1965.
- Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне њесме IV. Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. 8. Ур. Љ. Зуковић. Београд: Просвета, 1986.
- Ковачевић, Божидар (ур.). *Први српски устанак – љрема казивањима устаника и савремених љосмајрача*. Београд: Ново покољење, 1949.
- Коларевић, Владета. *Усмена небиџина – Карађорђе и његови устаници у народном љредању и архивској љрађи*. Орашац: Задужбинско друштва „Први српски устанак“, 2016.
- Маринковић, Радмила (ур.). „Роман о Троји – Роман о Александру Великом“. *Сџара српска књижевносџи у 24 књије*. Књига двадесет прва. Београд: Просвета, СКЗ, 1986.
- Милићевић, Милан Ђ. *Кнежевина Србија*. Београд: Државна штампарџа, 1876.
- Милићевић, М. Ђ. *Поменик знамениџиџ људи у српској народа новијеј доба*. Београд: Државна штампарџа, 1888.
- Милићевић, Милан Ђ. *Живои Срба сељака. Српски еџинољрафски зборник*. Књ. 1. Београд: Државна штампарџа Краљевине Србије, 1894.
- Милићевић, Милан Ђ. *Карађорђе у љовору и у љвору*. Београд: Чџгоја, 2002.
- Милутиновић, Симо Сараљлија. *Србијанка*. Београд: СКЗ, 1993.
- Ненадовић, Константин. *Живои и дела Кара-Ђорђа и његови Војвода и љунака*. Књ. 1. Беч: Штампарџа Јована Н. Вернаја, 1883.
- Ранке, Леополд. *Исџорија српске револуџије*. Део први. Београд: Државна штампарџа, 1864.

- Пантелић. Гаја. „Казивање старца Гаје Пантелића“. У: Д. Самарџић (ур.). *Казивања о српском устанку 1804*. Београд: СКЗ, 1980, 69–147.
- Петровић, Петар Његош. *Горски вијенац*. Нови Сад: Школска књига, 2016.
- Поповић, Сретен Л. *Путовање по новој Србији (1878 и 1880)*. Београд: СКЗ, 1950.
- Стојановић, Исидор. „Карађорђева смрт“. Ур. М. Радевић. У: Н. Љубинковић (ур.). *Ушмељивање нове српске државности*. Београд: Институт за књижевност и уметност; Велика Плана: СО Велика Плана, 1999, 41–56.
- Херодот. *Историја I*. Нови Сад: Матица српска, 1980.
- Каčić-Miošić, Andrija. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Zagreb: Razpošilja knjižara A. Jakić, 1862.

Литература

- Андрејић, Живојин Р. „Високо племенско порекло српског војводе Карађорђа у светлу пророчких снова о будућем владару нове лозе“. У: Ж. Андрејић (ур.). *Карађорђе – корифеј Првој српској устанка*. Рача: Центар за митолошке студије Србије, Културни центар „Радоје Домановић“, 2012, 15–48.
- Антонијевић, Драгана. „Митски слојеви у повести о Карађорђу“. *Даница, српски народни календар за јодину 2004*. (2003): 105–118.
- Златковић, Бранко. *Први српски устанак у јовору и у тивору. Анејдоше и сродне њиховедне врсте усмене књижевности о Првом српском устанку*. Београд: Институт за књижевност и уметност; Аранђеловац: Фонд „Први српски устанак“, 2007.
- Златковић, Бранко. „Грех и проклетство у казивањима о Српској револуцији (1804–1815)“. У: Н. Љубинковић, С. Самарџија (ур.). *Српско усмено стваралаштво*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008, 323–346.
- Златковић, Б. „Усмени и писани извори романа *Смрт Карађорђевог* Пере Тодоровића“. У: В. Матовић, Б. Златковић (ур.). *Пера Тодоровић – нови (и)ојледи. Политичке идеје и књижевно-публицистичко*

- дело. Београд: Институт за књижевност и уметност; Смедеревска Паланка: Библиотека „Милутин Срећковић“, 2014, 145–171.
- Златковић, Бранко. „Једно предање о Карађорђевој рођењу забележено на Косову“. У: Б. Сувајцић, В. Питулић, Б. Златковић (ур.). *Савремена српска фолклористика* 5. Београд: Удружење фолклориста Србије; Призрен: Богословија „Светог Кирила и Методија“; Нови Сад: Матица српска, 2018, 241–250.
- Јовановић, Слободан. „Уставобранитељи и њихова влада. Друга влада Милоша и Михаила“. *СДСЈ*. Том 3. Београд: БИГЗ, Југославијапублик, СКЗ, 1990.
- Љубинковић, Ненад. *Наши далеки ђреци, еџномистолошке сџудије*. Београд: СКЗ, 2014.
- Љушић, Радош. *Вожд Карађорђе, биоџрафија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
- Rank, Oto. *Mit o rođenju junaka. Pokušaj psihološkog tumačenja mita*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2007.
- Žirarde, Raul. *Politički mitovi i mitologije*. Beograd: XX vek, 2000.

Branko Zlatković

VOZHD KARADJORDJE PETROVIĆ—DREAMS, PROPHECIES, AND ALTERED STATES OF CONSCIOUSNESS

Summary

The paper offers a systematization and analysis of dreams, prophecies, and altered states of consciousness motifs in oral and written fragments about Vozhd Karadjordje Petrović. These motifs are regarded and interpreted in particular in the context of his epic and mythical biography development. Motifs of prophetic dreams and prophecies are related to the Vozhd's birth. A phantasmagoric dream and heavenly messages encouraged and predestined Djordje Petrović to put himself to the forefront of Serbian people in their struggle for gaining freedom. It has been testified in tradition that the Vozhd

himself was farsighted and clairvoyant. Finally, dreams and prophecies announced his death too, and the narrations about punishments reaching the participants of and assistants to the betrayal and murder of Vozhd Karadjordje Petrović are quite numerous.

Keywords: Karadjordje Petrović, the First Serbian Uprising, dreams, prophecies, mythical biography, epic biography